

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی

* نجمه کرمی، ماه طلا جریده، زهرا حیات داوودی

چکیده

خانواده اولین، مهم ترین و پربرکت ترین نهاد اجتماعی در تاریخ فرهنگ و تمدن انسانی است. خانواده، کانونی است که باید برای حفظ حرمت و کرامت انسان و تامین سلامت جسمانی و روانی و رشد معنوی او استحکام یابد. و سلامت و سعادت جامعه به سلامت و پویایی نظام خانواده وابسته است. در عصر حاضر رسانه ها به عنوان ابزارهای اصلی انتقال اطلاعات و ارتباطات، نقش مهمی در زندگی انسان ها دارند. و باعث تاثیرات جدی بر اساسی ترین نظام اجتماعی یعنی خانواده گذاشته است. امروزه هجوم روز افزون رسانه ها که از فناوری های پیشرفته و ارتباطات نشأت می گیرند، بنیان خانواده ها را نشانه گیری کرده اند و هدف نهایی آنها نابودی خانواده ها می باشد. و بیشتر خانواده ها از این پیامدها آگاهی زیادی ندارند. بنابراین لازم است پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی بررسی شود تا خانواده از این اطلاعات آگاهی لازم را پیدا کرده و محیطی امن و سالم و بانشاط و بدون اختلاف را برای خود و همچنین پرورش فرزندان فراهم کنند. لذا این نوشتار به روش توصیفی - تحلیلی به پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی پرداخته است که حاصل آن چنین شد: آزادی روابط زن و مرد، ترویج ازدواج های خیابانی، تبلیغ و ترویج طلاق گرفتن، ترویج سقط جنین، بی خوابی ها، آسیب های روحی و روانی، ترویج شایعات و اخبار کذب، کاهش تعاملات فرد به فرد، اختلال بین فعالیت های کودکان، رواج خشونت، اعتیاد به بازی های رایانه ای، و ... از مهم ترین پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی هستند که می توان نام برد.

کلید واژه ها: پیامدها، تزلزل، خانواده، رسانه

مقدمه

ارتباط، سنگ بنای جامعه و هسته اصلی تشکیل ساختمان اجتماعی است؛ چه اینکه بدون ارتباط، هرگز فرهنگ پدیدار نمی‌گشت و بدون فرهنگ، جامعه لباس وجود بر تن نمی‌کرد. روشن است که ارتباط خود به خود صورت نمی‌گیرد، بلکه نیاز به ابزار دارد. «رسانه» را ابزار ارتباط دانسته‌اند و در تعریف آن چنین گفته‌اند: رسانه وسیله‌ای است که فرستنده به کمک آن معنا و مفهوم مورد نظر خود (پیام) را به گیرنده منتقل می‌کند. به عبارت دیگر، رسانه، وسیله حامل پیام از فرستنده به گیرنده است.^۱ مصداق‌های گسترده‌ای یافته است و شامل تلویزیون، روزنامه، کتاب، ماهواره، اینترنت، سینما، فیلم، و ... می‌باشد.^۲

وسایل ارتباط جمعی در عین حال که ابزار مفیدی برای تبادل اطلاعات هستند، می‌توانند مخرب و زیان‌بار نیز باشند. رسانه‌ها بر ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها تأثیرات منفی زیادی دارد که هدف آنها نابودی خانواده‌هاست.

اگر به این مسئله پرداخته شود باعث می‌شود که اقشار مختلف جامعه خصوصاً والدین با این پیامدهای منفی رسانه آشنا شوند و از بروز مشکلات به درون خانواده جلوگیری کرده و محیطی سالم و بانشاط را برای خود و همچنین پرورش فرزندان فراهم آورند.

ضرورت بررسی پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی از آنجاست که اگر از آن غفلت شود عواقب و پیامدهایی دارد از جمله اینکه باعث آسیب‌های جسمی و روحی و روانی بسیاری در آنها شده و به مرور زمان، کانون خانواده سست می‌شود. و آسیب‌های فراوانی نیز آینده‌فرزندان‌شان را تهدید خواهد کرد.

در آیات و روایات متعددی و همچنین در کتب و مقالات زیادی به این مسئله اشاره شده است. در این مقاله سعی شده با بهره‌وری از ارزشمندترین منابع، نخست به مفهوم خانواده و رسانه پرداخته شود و سپس به اهمیت و جایگاه خانواده و رسانه اشاره شده، و بعد از آن پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی را بیان می‌کند و در آخر به راهکارهای مقابله با این مشکل پرداخته است.

و اما کتابها و مقالاتی که در این مقاله به کار برده شده از جمله: آقای رئیسی و انایی در کتاب خود می‌نویسد: رسانه در اصطلاح عبارت است از وسایل ارتباط جمعی که در دوران کنونی ظهور یافته‌اند. (وسایل ارتباط

۱. عرفان، رسانه و آموزه مهدویت: بازنمایی الگوی مطلوب رسانه در عرصه اندیشه مهدویت، صص ۲۰-۲۱

۲. یآوری وثاق، نقش رسانه در آگاهی بخشی سیاسی و اجتماعی، صص ۱۵-۱۶

جمعی به وسایلی گفته می‌شود که مخاطبان آن، وسیع، فراوان و نامتجانسند. این اجتماعات وسیع و نامتجانس می‌توانند به وسیله این ابزارها با هم نزدیک شوند و به تبادل آرا و تفاهم بپردازند.^۱

آقای ملک محمودی الیگودرزی در کتاب راهنمای خانواده: راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده اینچنین آورده است: خانواده، اولین، مهم ترین و پربرکت ترین نهاد اجتماعی در تاریخ فرهنگ و تمدن انسانی است. خانواده، کانونی است که باید برای حفظ حرمت و کرامت انسان و تامین سلامت جسمانی و روانی و رشد معنوی او استحکام یابد. قوام خانواده به منظور تداوم انسجام جامعه و تامین محیطی سالم برای زیستن انسان ها ضرورتی انکار ناپذیر است.^۲

آقای صادقی در کتاب احکام صدا و سیما نوشته است: از اموری که صدا و سیما باید از آن خودداری کند، تبلیغ و ترویج رابطه غیر منطقی و غیر عرفی و غیر شرعی بین زن و مرد است. کمتر فیلمی پخش می‌شود که این موضوع در آن مطرح نشده باشد! گاهی در جواب اعتراض به نادیده انگاشتن مرز بین دختران و پسران، گفته می‌شود که این امر، جزئی از واقعیت‌های اجتماعی امروز ایران است! بدیهی است که این پاسخ، پاسخی سطحی و غیر کارشناسانه است.^۳

آقای جمالی و همکاران در مقاله: بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه های اجتماعی بر خانواده ها اینگونه بیان می کنند: یکی از عواملی که باعث سلامت جسم و روان انسان می شود، خواب کافی و به موقع است. و بی خوابی های زیاد، عوارضی را برای افراد به دنبال دارد. مطالعات انجام شده، نشان می دهد که آن دسته از افرادی که قبل از خواب، سرگرم اینترنت یا وسایل الکترونیکی دیگر می شوند، احتمال بدخوابی آنها زیاد است.^۴

پژوهش حاضر در سه محور به بررسی پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی اشاره دارد.

۱. مفهوم شناسی

۲. پیامدهای رسانه بر تزلزل خانواده متعالی

۳. راهکارهای مقابله با پیامدهای منفی رسانه

۱. رئیسی و انانی، رسانه و نقش خانواده در تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی، ص ۱۶

۲. ملک محمودی الیگودرزی، راهنمای خانواده: راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده، صص ۲۴-۲۲

۳. صادقی، احکام صدا و سیما، ص ۱۱۶

۴. جمالی و دیگران، مقاله: بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه های اجتماعی بر خانواده ها، ص ۵۲۸

۱. مفهوم شناسی

۱-۱- خانواده در لغت

خاندان، تبار، خیل خانه از پدر و مادر و فرزندان و توابع دین مقدس اسلام در مورد خانواده و تاسیس و تشکیل و تنظیم آن و نحوه معاشرت اعضای خانواده با یکدیگر و وظایف مسئول خانواده درباره ی دیگر اعضا و سایر امور مربوطه، دستورات گسترده دارد که در ابواب متفرقه فقه اسلام و نیز فصول گوناگون علم الاخلاق، سطور و مدون است. و در این کتاب ذیل واژه های: همزیستی، معاشرت، زناشویی، همسررداری و دیگر واژه های مناسب، ملاحظه می کنید.^۱

خاندان، اهل خانه، اهل البیت، دودمان.^۲

خاندان، دودمان، اهل خانه، زن و فرزند، فامیل.^۳

۱-۲- خانواده در اصطلاح

خانواده گروه کوچکی است که حد فاصل بین فرد و جامعه قرار گرفته است. صاحب نظران تعریف های متعددی برای خانواده ارائه کرده اند، ولی هر تعریف به بُعدی از خانواده توجه داشته است؛ از این رو شاید مناسب تر باشد که خانواده را با توجه به ویژگی های اساسی آن تعریف کرد:

-از عمومی ترین سازمان های اجتماعی است که بر اساس ازدواج بین یک مرد و دست کم یک زن شکل می گیرد.

-در آن، مناسبات خونی یا اسناد یافته (پذیرش فرزند) به چشم می خورد.

-معمولاً دارای نوعی اشتراک مکانی است.

-معمولاً کارکردهای گوناگون شخصی، جسمانی، اقتصادی، تربیتی و جز اینها را بر عهده دارد.

خانواده همچون آینه ای عناصر اصلی جامعه را در بر دارد و انعکاسی از نابسامانی های اجتماعی است. در عین حال، تاثیر پذیری شدیدی از جامعه دارد و می توان گفت: جامعه سالم فقط در پرتو خانواده سالم ممکن است. تعالیم اسلام نیز بر ویژگی های یاد شده در خانواده، تاکید می کند. بر اساس تعالیم اسلامی، خانواده مجموعه ای است از افراد با رابطه های سببی (عقد ازدواج) و نسبی (والدینی - فرزندی و خواهر و برادری). این افراد

۱. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۵، ص ۳۲

۲. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۰۰۰

۳. عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۴۲۳

۳. راهکارها

۳-۱- سواد رسانه ای و آموزش نحوه ارتباط سالم با فضای مجازی

انسان امروزی و به تبع آن خانواده کنونی، دو فضایی است. مقصود از (خانواده دو فضایی) ارتباط توأمان اعضای خانواده با دنیای واقعی و فضای مجازی است؛ در حالی که اعضای خانواده به ویژه کودکان و نوجوانان به صورت حداکثری با رسانه های جدید و شبکه های اجتماعی در ارتباط اند، اغلب والدین از سواد رسانه ای بی بهره اند و به همین دلیل نمی توانند نقش نظارتی خود بر فرزندان را به درستی اعمال کنند. به همین دلیل، قرآن کریم مسئولیت تربیتی والدین در قبال خودشان را پیش از مسئولیت آنان در قبال فرزندان ذکر کرده و فرموده است: ای کسانی که ایمان آورده اید، خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان ها و سنگ هاست، نگه دارید؛ آتشی که فرشتگانی بر آن گمارده شده که خشن و سختگیرند و هرگز فرمان خدا را مخالفت نمی کنند و آنچه را بدان فرمان داده شده اند، [به طور کامل] اجرا می کنند.

مدیران و معلمان مدارس نیز اولیای دانش آموزانند و مسئولیت تربیتی آنان کمتر از مسئولیت والدین کودکان و نوجوانان نیست. بررسی ها نشان می دهد اغلب مربیان مدارس از سواد رسانه ای مطلوب و به روز بی بهره اند و نمی توانند روش صحیح ارتباط با رسانه های جدید و فعالیت در فضای مجازی را به دانش آموزان آموزش دهند.^۱

۱. هدایت نیا، طراحی نظام جامع حمایت خانواده در فقه و نظام حقوقی ایران، ص ۲۰۳

نتیجه گیری

در عصر حاضر، رسانه، ابزارهای ارتباطی است که توجه افراد زیادی را در سراسر جهان، به خود جلب کرده است. رسانه‌ها معجزه بی بدیل عصر حاضرند که حضوری آشکار و پنهان در زندگی روزمره انسان متمدن یافته اند، بر روح و جان وی حکم می‌رانند و فکر و اندیشه و روش زندگی وی را در تسخیر خود گرفته اند. و علاوه بر مزایای فراوان، معایبی نیز دارد که اگر افراد جامعه از آنها آشنایی کامل را نداشته باشند، می‌تواند برای خانواده‌ها مشکلات و آسیب‌هایی را به بار آورد.

نهاد خانواده، اولین نهاد اجتماعی است که تأثیر آن بر رشد، تعادل و شکوفایی افراد، بسیار زیاد است. رسانه‌ها تأثیرات زیادی بر افراد خانواده مخصوصاً فرزندان دارند از جمله: استفاده از وسایل الکترونیکی یا اینترنت قبل از خواب، احتمال بدخواهی افراد را زیاد می‌کند. اگر افراد خانواده به خصوص فرزندان از شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌های دیگر استفاده نادرست کنند، باعث آسیب‌های جسمانی، روحی و روانی بسیاری در آنها می‌شود و به مرور زمان، کانون خانواده سست می‌شود. اگر والدین هم زمانی را برای فرزندان اختصاص ندهند و همچنین تعداد فرزندان را کاهش دهند، آسیب‌های فراوانی آینده‌ی فرزندان را تهدید خواهد کرد. یکی از معایب استفاده از شبکه‌های مجازی، این است که افراد در ارتباط‌های اجتماعی و عاطفی، دچار اختلال می‌شوند و بجای دوستان واقعی، دوستان مجازی را جایگزین می‌کنند. فرزندان مدت زمان زیادی را صرف نشستن با رسانه می‌کنند و فرصت کمتری برای دیگر فعالیت‌های پرتحرک و تعامل با همسالان دارند. و همچنین باعث رواج خشونت در آنها می‌شود.

صدا و سیما نیز باید از تبلیغ رابطه غیرمنطقی، غیرعرفی و غیرشرعی بین زن و مرد، و عشق‌های خیابانی و زودگذر، معرفی ملاک‌های غیرمعقول ازدواج و ... خودداری کند.

امروزه اعضای خانواده به ویژه کودکان و نوجوانان به صورت حداکثری با رسانه‌های جدید و شبکه‌های اجتماعی در ارتباط اند، و اغلب والدین از سواد رسانه‌ای بی‌بهره اند و به همین دلیل نمی‌توانند نقش نظارتی خود بر فرزندان را به درستی اعمال کنند. به همین دلیل، قرآن کریم مسئولیت تربیتی والدین در قبال خودشان را پیش از مسئولیت آنان در قبال فرزندان ذکر کرده است. پس بنابراین اگر افراد با طریقه درست استفاده کردن از وسایل ارتباط جمعی آشنا شوند می‌توانند از این منابع عظیم اطلاعاتی و ارتباطی، استفاده لازم را ببرند.

فهرست منابع

*قرآن کریم

۱. بستان، حسین، **اسلام و جامعه شناسی خانواده**، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ پنجم، ۱۳۸۹
۲. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، تهران، دنیای دانش، چاپ چهارم، ۱۳۸۲
۳. حسینی دشتی، سید مصطفی، **معارف و معاریف (دائرة المعارف جامع اسلامی)**، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ سوم، ۱۳۷۹
۴. خمینی، روح الله، **توضیح المسائل**، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمه الله)، چاپ اول، ۱۳۷۸
۵. رئیسی وانانی، حسین، **رسانه و نقش خانواده در تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی**، قم: صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۱
۶. سالاری فر، محمدرضا، **خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی**، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، تابستان ۱۳۹۳
۷. شجاعی، محمد صادق، **بازی کودک در اسلام: بررسی پیامدهای تربیتی اسباب بازی کودکان**، قم: صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، ۱۳۸۳
۸. شیروانی، مرضیه، **۱۰۱ کلید طلایی در تربیت پسران موفق**، قم، ملینا، چاپ دوم، ۱۳۹۲
۹. صادقی، محمود، **احکام صدا و سیما**، قم، نشر معروف، ۱۳۹۵
۱۰. عرفان، امیرمحسن، **رسانه و آموزه مهدویت: بازنمایی الگوی مطلوب رسانه در عرصه اندیشه مهدویت**، قم، موسسه بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود عج، ۱۳۹۴
۱۱. عمید، حسن، **فرهنگ فارسی عمید**، تهران، نشر فرهنگ نما، چاپ اول، ۱۳۸۸
۱۲. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، تهران، انتشارات ثامن، چاپ دوم، ۱۳۸۶

۱۳. ملک محمودی الیگودرزی، امیر، **راهنمای خانواده: راز شاد زیستن و خوشبختی در کانون گرم خانواده**، قم، انتشارات منشور وحی، چاپ هفتاد و دوم، ۱۳۹۶

۱۴. وندر زَندن، جیمز، **روان شناسی رشد (۲و۱)**، مترجم: حمزه گنجی، تهران، ساوالان، چاپ بیست و یکم، ۱۴۰۲

۱۵. هدایت نیا، فرج الله، **طراحی نظام جامع حمایت خانواده (در فقه و نظام حقوقی ایران)**، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ دوم، زمستان ۱۴۰۰

۱۶. یآوری وثاق، مهدیه، **نقش رسانه در آگاهی بخشی سیاسی و اجتماعی**، قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۱

مقالات

۱۷. جمالی، زیبا، خسروی، عمران، احمدیان، بهزاد، رئیسی، فاطمه، دهاز، علی، بیات نیا، مرجان، **مقاله: بررسی تأثیرات مثبت و منفی شبکه های اجتماعی بر خانواده ها**، مجموعه کامل آثار و مقالات برگزیده نهمین کنگره پیشگامان پیشرفت،

۱۸. جوکار، قاسم، **مقاله: بررسی تأثیر تلویزیون بر کودکان**، (دانش آموخته حوزه علمیه و کارشناس جامعه شناسی)، نشریه معرفت، شماره ۱۱۷، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله)، شهرپور ۱۳۸۶

۱۹. فولادی، محمد، بختیاری، محمد عزیز، **مقاله: عوامل تضعیف خودباوری فرهنگی (۲)**، نشریه معرفت، شماره ۳۱، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله)، ۱۳۷۸

۲۰. محکم کار، ایمان، حلاج، محمد مهدی، **مقاله: فضای مجازی، ابعاد، ویژگی ها و کارکردهای آن در عرصه هویت با محوریت شبکه های اجتماعی مجازی**، (ویژه فلسفه و اخلاق)، ماهنامه معرفت، سال بیست و سوم، شماره ۲۰۱، قم، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (رحمه الله)، شهریور ۱۳۹۳

۲۱. نصیری، بهاره، بختیاری، آمنه، **مقاله: آسیب شناسی تلفن همراه بر خانواده**، رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۴

منابع اینترنتی

۲۲. farsi.khamenei.ir، بیانات در دیدار هنرمندان و دست‌اندرکاران صدا و سیما، ۱۳۸۹/۴/۱۲

۲۳. farsi.khamenei.ir، بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در اجلاس جهانی زنان و بیداری اسلامی،

۱۳۹۱/۴/۲۱

۲۴. farsi.khamenei.ir، بیانات در دیدار اعضای شورای فرهنگی و اجتماعی زنان، ۴/۱۰/۱۳۷۰